GELENEKSEL DÜNYA GÖRÜŞÜ VEYA HALK FELSEFESİNİN HALKBİLİMİ ÇALIŞMALARINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ ÜZERİNE TESPİTLER

Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Halkbilimciler, günümüzdeki önde gelen teorisyen duayenlerinden birisi olan Alan Dundes'in "Halkbilimi alanında yer almasına rağmen halkbilimcilerin geleneksel türlere karşı gösterdikleri saplantılı tutku nedeniyle tam anlamıyla fark edemedikleri kavramsallaşmalar ve varlık alanları vardır." (Dundes 1972: 93) diyerek ifade ettiği gibi yakın zamanlara kadar ihmâl edilen çalışma alanlarından birisi ve belki de birincisi, geleneksel veya anonim dünya görüşü yahut halk felsefesidir ki gerçekte bütün halkbilimi türleri esas itibariyle bunun söz konusu formlarda dışa vuruluşundan başka bir şey değildir.

Disiplinimizin gerek erken dönem kuramları ve gerekse onu takip eden metin merkezli kuramlar ve bunlara dayalı araştırma modellerinden kaynaklanan nedenlerle[1] türe bağlı malzeme derleme veya derlenmiş olan devasa malzemeyi arşivleme de tür ölçütüne dayalı olarak tasnif etme problemleri nedeniyle şekillenmiş olması bütün türlerin üzerinde yeşerip şekillendiği ve ifade ettiklerinin anlam kazandığı temel zemin olan geleneksel veya anonim dünya görüşünün yeterince ve bütüncül bir biçimde ele alınamamasına yol açmıştır.

Alan Dundes'e (1972) göre geleneksel dünya görüşünün temelini "halk fikirleri" (folk ideas) oluşturur veya bir başka ifadeyle geleneksel dünya görüşünün yapı malzemesi halk fikirleridir. Kısaca, halk düşüncesi veya felsefesinin yahut anonim dünya görüşünün yapı birimi "halk fikirleri"dir. Dundes'e (1972: 95) göre halk fikirlerini (folk ideas) ise bir topluluğun insan ile dünyanın tabiatlarına ve yeryüzünde insanın hayatına dair geleneksel kabulleri ve varsayımları oluşturur. Halk fikirleri tamamen kendi başlarına bir halkbilimi veya sözlü edebiyat türü oluşturmazlar. Bununla birlikte daha önce de işaret ettiğimiz gibi neredeyse bütün halkbilimi türlerinin temelinde ve içinde yer alırlar. Özellikle atasözü türünün her bir ürünü, içinde mutlaka en az bir veya iki halk düşüncesini temsil eden ifadeler taşırlar. Buna rağmen halk fikirlerini atasözleriyle veya başka herhangi bir sözlü ifade biçimi ve türüyle sınırlamak mümkün değildir[2]. Bir başka ifadeyle, bir topluluğun davranış, yaşayış anlayışlarının altında yatan ve düzenlenmemiş kesin hükümler olarak halk fikirlerinin sabit bir biçim ve bunun dışa vurulduğu sabit bir ifade içeriğine sahip tek bir türden söz etmek mümkün değildir. Halk kültürel postulalar (postulate) veya aksiyomlar (axiom) olarak da ifade edilebilen, bütün halk kültürlerinde yer alan ve hayata, insana, tabiata ve aralarındaki çeşitli ilişki ve görünüşlerine dair söz konusu düzenlenmemiş kesin hükümler, inançlar ve varsayımlarla tavır alışlar dünya görüşünün inşa edilip örüldüğü temel yapı taşlarını oluştururlar.

Bu özellikleriyle de dış dünyadaki gerçekliği algılamak ve ona yönelik tavır ve eylem kodlarını oluşturmakla görevli öznenin, yorumcul kılavuzu konumundadırlar ve birbirleriyle uyumlulukları hali veya mantıken kendi içinde tutarlı sistematikleri, zihniyet olarak adlandırılmaktadır.

Zihniyet veya dünya görüşü, "dünyaya ve dünya ilişkilerine içten dışa doğru bir tavır alış"tır. Bu hükmü biraz daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, "Herhangi bir fiil ve davranış içten dışa doğru dayalı olduğu motif ve değer hükümleri ile *'anlaşılabilir'* bir mana muhtevası taşıdığı kadar" ilgi çekicidir ve iç

örgüyü oluşturan bu muhtevaya *'zihniyet'* denilir. Bunun içinde söz konusu bütün motif ve değerler toplamının tabanda gerçek bir yapıya yani somut bir davranış temeline dayalı olması şarttır. Bu da yaşama tarzının, kendini bir takım normlarla açıklayışı demektir ki, bu haliyle zihniyet, tavır ve davranışımızın dışavurumunu oluşturduğu oluşun özünde, yapısında olan bir şey (Ülgener 1983: 19-21) olarak belirginleşmekte, fiil ve hareketimizin iç ve öz malı oluşu nedeniyle, onların dokusu dışında değil içinde yer almaktadır.

Halkbilimi çalışmaların tarihinde yakın zamanlara kadar yaygın olarak geçerli olan metin merkezli kuramların türe dayalı tasnifi ve bundan hareketle meydana getirilen uzmanlaşma alanları ve böylece gittikçe derinleşen bir bilgi kuyusunun dibine indikçe, bütünden koparak ufku daralan ve hatta yeri gelmişken ilâve edelim ki atomistik bir biçim de dağılarak anlamsızlaşan, halkbilimsel çalışmaların perişanlığı tutarsızlığı ve faydasızlığının en önemli nedeni, tek tek ele aldığımız motifine ve motifeminine kadar kılı kırk yararak incelenen folklor ürün ve olaylarının tahlili bilgisini tüme varım yoluyla bütüncül bir yorum ulaştıramayışımızın altında, söz konusu ürün ve olayların derin zihinsel yapılarına inildiğinde üzerinde var olup içinde harmonik bir biçimde anlamlı oldukları dünya görüşünü veya zihniyeti yahut anonim halk felsefesinin ortaya konulmasının yeterince ele alınmayarak ihmâl edilmesi ve bunu giderecek bir araştırma sistematiğinin geliştirilmemesidir. Kanaatimizce bu son derece önemli bir eksikliktir. Kısaca ifade etmek gerekirse, halkbilimcilerin topluma karşı en önde gelen görevlerinden ve halkbiliminin en önemli işlevlerinden birisi olan toplumu kültürleri hakkında bilinçlendirmek veya kültürleri hakkında onları şuurlu bir anlayışa sahip kılmada beklenileni "eksiksiz" olarak yerine getirememesine yol açmaktadır.

Bir başka ifadeyle "ol mahiler ki derya içredirler deryayı bilmezler" denilen, denizdeki balıkları denizden haberdar kılma"da ister bir tek ürün veya olaya dayanan bir çalışma olsun isterse monografi bütünlüğünde ve ardı ardına sıralanmış ciltler hacminde bir çalışma olsun, halk felsefesi veya anonim dünya görüşüyle irtibatlandırılmadıkça ve daha da önemlisi onun içinde var olup yaşayabildiği, yorumlandığı ve bu yorumlanılışların kendi içinde anlamlı ve tutarlı sistematiği olan "deniz" yani anonim dünya görüşü veya halk felsefesi, ortaya konulmadıkça "deniz"lerinden tek tek veya bir grup "balık" üzerine "kaba tasvir"lerden (thick description) (Geertz 1973) veya tür ve şekil sistematiği içinde oluşturulan ölçütlere dayalı kolleksiyonlardan ibaret çalışmalar olarak kalacaktır.

Buna göre, halk felsefesi veya geleneksel dünya görüşü her türlü halkbilimsel dışa vurum formunun (söze, harekete ve nesneye dayalı kültürel tür ve şekillerin tamamı) birey tarafından icra ve diğer birey yahut bireyler tarafından (toplum) kabullenilişinin meşruiyet zeminini oluşturur. Dahası, halk felsefesi, gerek bireysel yaratıcılığa dayalı yeni formlar olsun ve gerekse geleneksel formların yeni nüanslar kazanması veya toplum tarafından sosyal olarak "kabul edilir" ve "anlamlı" hale dönüşmesi süreci doğrudan doğruya dünya görüşüne göre kontrol ve test edilerek onaylanıp onaylanmama veya gerekli dönüşüme uğratarak yorumlamak suretiyle geleneksel repertuara veya sosyo-kültürel bünyeye dahil etme gibi bir belirleyiciliğin karar mekanizmasını oluşturan otoritesi konumundadır.

Bu bağlamda Max Weber'in "alışkanlıklar, âdetler, ikinci bir doğa haline gelmiş inançlar tarafından belirlenmiş davranış" olarak tanımladığı "geleneksel davranış tipi"ni ve bireyin geleneğe göre davranmak için "ne bir amaç tasarlaması, ne de bir değer göz önüne alması, ne de heyecanla harekete geçirilmesi gerekir, sadece uzun bir uygulamayla yerleşmiş tepkiye" uyduğu (Aron 1989: 347) şeklindeki tespitinin doğrudan halk felsefesinin veya dünya görüşünün halihazırda meşrulaştırdığı veya mevcut ve geçerli kabul ettiği değer yargılarıyla onayladıklarının oluşturduğu görülür.

Ancak kültürün doğası ve yapısı gereği daima bir ucu değerlerin değer değiştirmesine bağlı olarak değişmeye ve yenileşmeye açık oluşu göz önüne alındığında halk felsefesi veya anonim dünya görüşünün söz konusu meşruiyet belirleyiciliği daha iyi anlaşılabilir.

Bu nedenle bir kültürün ekolojisini ortaya koyabilmek için halkbiliminin tıpkı dilbilimcilerin bir dilin gramerini oluşturmaları gibi anlamlı ya da toplumsal davranışların veya sözlü ve sözsüz dışa vurumların tür bazında yapı ve işlevlerinin ortaya konuluşunun yanısıra kendi içinde anlamlı ve tutarlı bir bütün oluşturdukları "kültürel gramer" birimleri olarak özelliklerini yani geleneksel dünya görüşü veya halk felsefesinin ortaya konulmasının gerekliliği ortadadır. Geleneksel dünya görüşü veya halk felsefesinin halk kültürünü oluşturmadaki rolü ve yine onun tarafından oluşturulup şekillenmesi de aynen "dil kültürü şekillendirir ve onun tarafından şekillendirilir."(Toelken 1975:265) ifadesine uygun bir biçimdedir.

Dolayısıyla geleneksel dünya görüşünü ortaya koyacak bir "kültürel gramer" meydana getirmek halk kültürü unsurlarının ancak organik bir biçimde bir arada olduklarında sahip oldukları anlamın, yapısallığın ve işlevselliğin de daha rahatça görülebilmesini mümkün kılacaktır.

Bu tür bir çalışma sistematiği için de bir yandan yaygın olarak gerçekleştirilenler gibi ürün ve olay bazında tek ve detaylı çalışmalar yanında bütüne yönelik ve genelleyici çalışmalar üzerinde yoğunlaşırken diğer yandan da halkbilimi çalışmaları tarihindeki "motif-indeks" hazırlama geleneğinden hareketle ve bilgisayar teknolojisinin imkanlarından da faydalanılarak "halk fikirleri indeksi" gibi halk felsefesi ve dolayısıyla halkbilimi çalışmaları için olmazsa olmaz mahiyetindeki araştırma araçları geliştirmeğe çalışılmalıdır.

Sonuç olarak, halkbilimi çalışmalarında ihmâl edilen temel kadro unsuru olan "geleneksel dünya görüşü" veya "halk felsefesi" üzerinde yeterli çalışmalar ortaya konulmadıkça işevuruk amaçlarla ortaya konulan "kadro" ve "tür" yahut başka ölçütlere dayalı olarak yapılan sınıflamaların halk kültürünün bütün unsurlarının gündelik hayatta organik bir bütün oluşturduğu ve bu unsurların geleneksel dünya görüşünden temellenmiş sistematik bir biraradalığa sahip olması gerçekliği gözden kaçmaya devam edecektir. Tıpkı meşhur aforizmanın dediği gibi, bütün veya sistem parçaların toplamından fazla bir şeydir.

Kaynakça

Aron, Raymond.1989.(Çev. K. Alemdar)**Sosyolojik Düşüncenin Evreleri.** Ankara: Bilgi Yayınevi.

Bolay, Süleyman H.1984. "Felsefe Meseleleri Açısından Bazı Türk Atasözleri Üzerine Bir Yorum Denemesi." **Türk Kültürü Araştırmaları**, 22 S.1/2, s. 67-77

Çobanoğlu, Özkul.1999. **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş.** Ankara: Akçağ Yayınları.

Dundes, Alan.1972."Folk Ideas As Units of Worldview." **Toward New Perspectives in Folklore.** (Ed. Américo Paredes ve R. Bauman), Austin: The University of Texas Press, s. 93-103.

Geertz, Clifford. 1973. "Ethos, World Viev, and the Analysis of Sacred Symbols." "**The Interpretation of Cultures.** New York: Basic Books Inc., Publishers., s. 87-125.

Toelken, Barre.1975. "Folklore, Worldviev, and Communication" **Folklore: Performance and Communication.** (eds. D. Ben-Amos ve K. Golstein) The Hague: Mounton Publishers. s.265-286.

Ülgener, Sabri.1983.**Zihniyet Aydınlar ve İzm'ler.** Ankara: Mayaş Yayınları.

NOTLAR

1 Halkbilimi çalışmaları tarihindeki söz konusu süreçle ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz. (Çobanoğlu 1999)

2 Atasözleri ve taşıdıkları felsefi değere dair çok nadir yapılmış çalışmalardan birisi için bkz. (Bolay 1984).